

ДУНЬЯ ОПЕРАСЫ ЖАНРЫ ТАРИЙХЫ

*Ózbekstan Mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat instituti
Nókis filiali “Teatr hám kórkem óner” fakulteti
“Vokal” kafedrası assistent oqıtıwshısı M.Nasırov*

Таяныш сөзлери: опера жанры, «Буран» операсы, «Әжинияз» операсы, «Тумарис» операсы, «Халық ушын» операсы, Дж.Пуччини опералары Опера музыкалық жанр сыпатында дүньяда әхмийетли орынды ийелейди. Тийкарғы объектимиз – дүнья опералары тарийхы хэм Дж.Пуччини опералары мысалында изертлеў жумыслары сондай-ақ, операда хэр түрли ўақыялар, музыкалық аңлатпа, көркем атқарыўшылық әхмийети, теориялық хэм методикалық мәселелер келтирилген болып музыкатаныўшы қәнигелигинде объектив қызығыўы мүмкин.

Ключевые слова: жанры оперы, опера «Буран», опера «Аджинияз», опера «Тумарис», опера «Для народа», оперы Дж.Пуччини. Опера занимает важное место в мире как музыкальный жанр. Основным объектом является история мировой оперы и исследовательская работа на примере опер Дж. Пуччини, включая различные события, музыкальное выражение, значение художественного исполнения, теоретические и методические вопросы в опере, которые могут представлять объективный интерес для музыковедов.

Key words: Opera, Buran opera, Ajiniyaz opera, Tumaris opera, For the people opera, operas by G. Puccini. Opera occupies an important place in the world as a musical genre. The main object is the history of world operas and research work on the example of Dj. Puccini's operas, including various events, musical expression, importance of artistic performance, theoretical and methodical issues in opera, which can be objectively interested in the specialty of musicologist.

Опера ҳаққында нелерди билемиз? Хэр қандай музыка сыншысы бул хэр қыйлы көркем-өнер түрлерин бирлестирген синтетик жанр екенлигин айтады. Әпиўайы тыңлаўшы бул сораўға басқаша жуўап береді, итимал хэр қандай операның мәжбүрий атрибуты қосық айтыў хэм сахнада жүз беретугын драматик хәрекет сыпатында көремиз. Музыка фанатлары опера музыкасы оның айрықшалықларын белгилейди, себеби биз тек ғана музыка әсбапларын тыңлаўдан ибарат емес, бәлким гөззал хэм өзине тартатуғын даўысларды да тыңлаўымыз мүмкин болады.

Опера күши неде? Опера жанры хэм оның тарийхы, әхмийети бүгинги күнде жүдә айрықша орынды ийелейди. Өйткени, бул драматик көркем-өнер, ойын, әдебият, пантомима, сүүретлейтуғын көркем-өнер уйқасластырылған хэм

бир-бири менен беккем байланысly болған айрықша жанр хэм булардың барлығында, әлбетте, музыка биринши орында турады. Ол инсаний тәжирийбени барлық нәзик тәрептерин туўры жеткерип бериўине ылайық. Сол себепли де музыканың инсанның сезимлик хэм эстетикалық раўажланыўына тәсири жүдә үлкен. Опера жанрының хәр бири ең жақсы ғәзийне шығармасы есапланып айрықша сезим хэм кеширмелерге ийе, ең қызықлы сюжетлердиң рәңбе-рәң хэм тәсирли әлеми, сеслер уйқаслығы, гармония хэм оркестр әлеми болып табылады.

Опера - бул сөз итальянша болып, дәретпе, шығарма, композиция деген мәнисте аўдарма исленген. Опера жанрында көбинесе қахарманлардың сезим-туйғыларын, характерин хэм тәсирлилигин анық хэм эмоциялық тәризде жеткерип береді. Бирақ, бул мудамы да солай емес еди, бир қанша ўақыт опера авторы композитор емес, бәлким либреттист деп есаплайман. Хәр қандай операның орайында либретто жатады - бул опера, оперетта хэм музыкалық дәретпе сюжетиниң қысқаша көркем әдебиятқа байланысly жуўмағы болып, оны бөлек қолланба, брошюра формасында баспадан шығарыў ямаса театр программасына жайластырыў мүмкин.

Опера тарийхы жанры Италияда XVI-XVII әсирлер ақырында пайда болған. Театр сырлары оның прототипи болып хызмет етеді, бирақ оларда музыка тек ғана фон еди хэм жеке атқарыўшы цифрлардың саз-әсбап пенен бирге тарқалыўы да үлкен роль ойнайды. Қызығы сонда, "опера" термини шығарманың өзинен кейин киритилген. XVI—XVII-әсирлерде бул жанрдағы дәслепки дәретпелерди жаратқан композиторлар оларды “*drama per musica*” (музыкадағы драма) деп атаған. Олардың пайда болыўы әйемги грек трагедиялығын жанландырыўға урыныслар менен байланысly еди. Солай екен, сол дәўирдиң жаңа жанрының дәслепки үлгилери Я. Перидиң “Дафна” (1597) хэм Евридика (1600) дәретпелери хэм, бул дәретпелердиң опера усылы еле де классик модельден узақлаў еди. Опера жанры XVI-әсир ақырында, 1600-жылда Италияның Флоренция қаласында пайда болған. Хәзирги жылы Флоренция хұкимдары Мария Медисидиң қызына үйленген Франция патшасы Генрих IV ның тойы болды. Медиси Герцоги музыкаға болған үлкен қызығыўшылығы, мухаббаты менен белгили еди, дерлик хәр күни сол дәўирдиң уллы музыкантлары өз үйлерине жыйналысар еди, концертлер өткеретуғын болған. Герцог тойға келетуғын қонақлар ушын айрықша сыйлық етиўди қәледі, ол музыкантлардан айрықша, жаңа, илгери хеш қашан көрилмеген шығармаларды жазыўды сорады. Той күни, барлық қонақлар жыйналғанда, оларға өзиниң шығармасы менен таңландырған. Сахнада костюм кийген бир неше актёрлар, оның жанында үлкен оркестр бар еди. Музыка бир секунд та тоқтамады, актёрлар сөйлемей, текстин атқарды. Нағыз өзи шығарма тамашағөйлерди таңланыўда қалдырды. Гәп сонда, хәзирге шекем бундай қосықларды тек әпиўайы адамлар

атқарған, жоқары жәмийетте қосықтың сеслер уйқаслығын бір неше дауысқа қойыу әдет көринисине кирген, буннан тысқары, қосық атқарыушылық жүде курамалы аккомпанементлик шығарма менен бирге келген. Бундай атқарыушылық пенен сөзлерди ажыратып болмайды. Тойда усыныс етилген шығармада хәр бир сөзге де аккомпанементлик, да актёрлардың айрықша қосық атқарыушылық усылы түртки берилген. Италияда опера жанрының пайда болыуы тосынарлы емес. Сол атқарыушылықтың "бельканто" - гөззал қосықтың ұатаны есапланады. Опера жанрының жаратылыуына түртки болған әйемги грек трагедиясы жанрын жанландыруу идеясы болып, ол жағдайда хор, хәрекетти түсіндірме берген сыяқлы. Биринши опера спектакллери тамашагөйлерди таңландырды. Театр актёрлары бирден сөйлеу орнына қосық айтыуды баслады! Сондай-ақ, қосық пенен биргеликте дуэт сыяқлы курамалылау шығарманы атқарыу мүмкинбе! - деп жазған сыншылардан бири.

1607-жылда Мантуада С. Монтеверди өзиниң "Эвридика" операсын сахналастырды, ол қашаннан берли драматизмлиги, бай экспрессивлик палитрасы менен ажыралып турады. 1639-жылда бундай композицияларға салыстырғанда биринши рет "опера" (дөретпе, шығарма) термини қолланылған. Опера жанрының рауажланыуынан берли опера хәр бир әсирде хәр түрли өзгерислерге алып келди. Солай етип, Ф. Кавалли, М. Чести, Г. Легренси ўәкиллик еткен венециялық мектеп бул жанрда мелодик принциптин ролин күшейтире баслайды, соның менен бирге, вокал формаларын орнатады. Бул тенденцияны XVIII-әсир басындағы Неаполитан мектеби композиторлары (А. Скарлатти, Н. Порпора, Л. Лео, Ф. Провенсале) табыслы дауам еттирди. Сол дәуирде арияның формасы орнатылып, вокал санлары хәм речитативлериниң ажыратылыуы жүз берген. Бул жанрдың хақыйқый реформашысы К. Глюк өз дөретпелеринде ("Орфей хәм Евридика", "Альцеста", "Тавристағы Ифигения") итальян операсы хәм француз трагедиясы жетискенликлерин жыйнаған. Жанр рауажланыуының хақыйқый шыңы В. Моцарт дөретиушилиги болып есапланады. Оның дөретиушилигинде опера гүллеп-жаснады, ол алдыңғы дәуирлер хәм миллий мектептердиң барлық жетискенликлерин өз ишине алды. Ол айрықша персонажлар хәм сезим-туйғылар менен жарқын аңлатпалы театр образларын жаратты, ўақыялар, мүнәсибетлер хәм интригалардың барлық курамалылықтарын өзінде сәулелендирди. Солай екен, "Фигароның тойы" итальян буффа операсы усылында жазылған, "Дон Жуан" комедияның жоқары трагедиялық көриниси менен уйқасласқан.

XIX-әсирде романтизм дәуирдиң келиуи менен опера көркем-өнери биринши орынға шықты. Сол дәуирдиң тийкарғы идеяларынан бири бул жанрда анық көринетуғын болған хәр қыйлы көркем-өнер түрлериниң жақын байланысы болды. Опера рауажланыуына үлес қосқан романтик композиторлар арасында:

Г. Россини, Г. Верди, Р. Вагнерди ажыратып көрсетиуимиз мүмкин. Рус мектеп композиторларынан М. Глинка, А. Бородин, М. Мусоргский, Н. Римский-Корсаков, П. Чайковский хэм басқалар опера көркем-өнери раўажланыуына үлкен үлес қосты.

Италиялы композитор Джакомо Пуччини хэм оның опералары ҳаққында қысқаша атап өтемиз. Джакомо Пуччини 1858-жыл 22-декабрьде Италия арқа жағындағы Лукка қаласында бес әуладлы музыкантлар шаңарағында тууылған. Оның әкеси Джакомо тек бес жасында қайтыс болады хэм оны жарлы хэм интизамсыз студент деп есаплаған ағасы Фортунато Маджи оқыуға жиберди. Он төрт жасында ол ширкеуде органшы лаўазымын ийеледи. Пуччини биринши рет Вердидиң "Аида" ға келгенинен кейин, композитор хэм әлбетте операшы болыуға қарар етеди. 1880-жыл гүзи айында ол Миланға кетеди хэм сол жерде кирисиу имтиханларын тапсырып, консерваторияға қабылланады.

1882-жылда оқыу ўақтында Пуччини бир актли опера таңлауында қатнасты. Ол биринши орынды қолға киритпеген болса да, оның "Виллислар" операсы 1884-жылда сахналастырылған. Ол абырайлы музыка басылыуы "G. Ricordi & Co" басшысы Джулио Рикордидиң итибарын тартты. Пуччинидиң екінши операсын буйыртпа еткен, Эдгар-1889 жылда сахналастырылған. Опера әўметсиз болды. Пуччини балық ўақытта либреттист Фонтананы айыплады хэм ендигиден былай өз опералары ушын либреттоны ғәрезсиз түрде жазыуын жәриялады. Ол мудама өз музыкасы ушын уйқас темаларды изледи. Дерлик күтилмегенде, соңғы еки либреттист - Луиджи Иллика хэм Джузеппе Джакоза "Манон Леско" операсын жуўмақлау ушын бирлести хэм бул опера үлкен табысқа еристи. Олар Пуччини менен биргеликте кейинги үш операсында иследи: "Богема", "Тоска" хэм "Мадам" Баттерфлей". "Богема" операсы менен Пуччини дүньяға танылды. Опера премьерасы 1896-жыл 1 февральда Туринда болып өтті. Бүгинги күнде "Тоска" операсы менен биргеликте ол дүньядағы ең атақлы опералардан бири болып табылады. 1900-жылда премьерасы болған "Тоска" шығармасы ҳақыйқый турмыстың көп тәреплерин, атап айтқанда, зорлықшылықты да сүүретлеуши верист Пуччинидиң биринши көриниси болды. Жазылғанынан кейин бир жыл өткеннен, "Тоска" дүньяның ең ири театрларында қойылды хэм опера тарийхында айрықша орын ийеледи. Пуччини операда бириншилерден болып япон гүрриңине итибар қаратты. Девид Беласконың пьесасы тийкарында жаратылған "Мадам Баттерфлей" дәслеп көпшиликке басқаша душпан көз-қарасқа болған, бирақ азмаз қайта көрип шығылғаннан кейин, композитор шығармалар дизиминдеги ең табыслы опералардан бирине айланды. 1904-жылдан кейин жаңа композициялар кемнен-кем пайда бола баслады. Пуччини 1903-жылда аварияға дус келеди. 1906-жылда оның либреттисти Джузеппе Джакоза қайтыс болды хэм 1909-жылда оның зайыбы

Эльвира тәрәпинен Джакомо менен байланыслылыкта айыпланганлығы жәнжел болды хәм хызметкер өз жанына қас еткен. 1912-жылда Пуччинидиң редакторы хәм баспаханасы Джиулио Рикорди қайтыс болғанлығына байланыслы композитор искерлигиндеги ең нәтийжели дәўирлери жуўмағына жетти. 1910-жылда Пуччини "Батыстан келген қыз" операсы үстинде ислеўди тамамлады, оны өзи де өзиниң ең жақсы шығармасы деп есаплады. Кейинги дәрәтпе тек әўметсиз опереттадан қайта исленген "Қарлығаш" болады. Премьера 1917-жыл 27-мартта Монте-Карлода болып өтті. 1918-жылда Нью-Йоркта "Триптих" операсының премьерасы болып өтті. Дәрәтпе үш бир бөлимли операдан ибарат: қәўетерли эпизод "Плаш", Сентиментал трагедия "Анжелика апа", "Джанни Скикки" комедиясы. Пуччинидиң соңғы шығармасы "Турандот" операсы композитор қайтыс болғанлығы себепли тамамланбаған.

Джакомо Пуччини 1924-жыл 29-ноябрьде тамақ операциясынан кейинги тәсирлерден қайтыс болады. Оның әлими хәққындағы хабар Римге "Богема" операсын атқарылыўы ўақтында келди. Опера тоқтатылды хәм оркестр Шопенниң көмиў маршын атқарылды. Джакомо Пуччини Миланда көмеди, кейин оның қалдықлары Торо дель Лагодағы вилласында Пуччини ширкеўинде көмиледи.

Энциклопедия сондай тәрийп береді: "Веризм - XIX-әсир ақырындағы Италия әдебияты, операсы хәм суўретлейтуғын көркем-өнериндеги реалистик жөнелис болып, ол төмендегилер менен характерленеди: жарлылардың күнделикли өмирин шын сүүретлей; қахарманлардың турмыс-тәжирийбелерине итибар берий; кескин драматик қарама-қарсылықлар; қатаң сезимлик усыл. Музыкада веризм опера дәрәтпелеринде үлкен әхмийетке ийе. Композиторлар өз шығармаларының қахарманлары сыпатында аўыл халқын, жарлы қала халқын, ўәкиллерин таңлады хәм тийқарғы итибарды мухаббат қарама-қарсылықларына тийқарланған күнделикли драмаларға қаратты.

Соның менен бирге XX-әсир 30-жыллар ақыры опера жанры рус композиторлары жәрдемінде Өзбекстанға кирип келеди. 1939-жыл 11-июньда Ташкентте рус композиторы С. Н. Василенконың шәкирти, жас өзбек композиторы М. Ашрафий менен биргеликте жазылған биринши өзбек миллий операсы — "Буран" операсының биринши премьерасы өзбек музыкалы театрында сахналастырылды. Биринши өзбек операсы "Буран" операсының премьерасы миллий музыкалы театр раўажланыўына түртки болды. Режиссёр Эмиль Юнгвальд-Хилкевич тәрәпинен сахналастырылған опера тамашагөйлер хәм сыншылар тәрәпинен үлкен қызығыўшылық оятады. Буран партиясын Карим Зокиров хәм Михаил Давыдов, Наргуль ролин Халима Насырова, Шахадат Раҳимова, Сара Самендарова хәм Назира Ахмедова, генерал-

губернатор ролин Муҳитдин Кари-Ёқубов атқарды. Сол ўақытлары 1939-жылы Ўзбекистан Мәмлекетлик опера хэм балет театры атамасы берилди.

Операда 1916-жылы Ўзбекистанда беклер хэм патша хэмелдарларына қарсы басланған халық көтерилиси эпизоды сүүретленген; Буран - жарлы дийханның аты, көтерилисшилердиң жетекшисине айланды.

Композиторлер өзбек халық музыкасының көркемлик жақтан пайдаланып, ариялар, ансамбльлер, хорлар, аяқ-ойынлар менен сахналық шығармасын жаратты; аламан сахналары эсиресе табыслы болды. С.Н.Василенко хэм М.Ашрафий өзбек опера көркем-өнери тарийхый әҳмийетке ийе болып, үлкен табысларға еристи.

XX-эсир 70-жылы орталарында опера жанры Қарақалпақстанда да көркем-өнер тараўы қәнигелериниң жаңа жанрға яғный жаңа опера жанрының дөретилийўи менен қарақалпақ музыка көркем-өнери бор басқышқа көтериледи. Халқымыздың уллы классик шайыры Әжинияз Қосыбай улының 150 жыллығында «Әжинияз» атлы операсының дәслепки варианты 1974-жылы Қарақалпақ шайыры, аўдармашы хэм драматург, Ўзбекистан хэм Қарақалпақстан халық шайыры. Ўзбекистан Қаҳарманы И.Юсупов либреттосына белгили композитор Н.Мухаммеддинов авторлығында «Әжинияз» операсы Қарақалпақ музыка мәдениятында әҳмийетли орынды ийелейди.

Либретто авторы - Ўзбекистан Қаҳарманы, Ўзбекистан хэм Қарақалпақстан халық шайыры Ибрайым Юсупов. Музыкасы - Ўзбекистан хэм Қарақалпақстан көркем өнер ғайраткери, Бердақ атындағы мәмлекетлик сыйлықтың лауреаты Қурбанбай Заретдиновтиң «Тумарис» операсы 2014-жыл 23-декабрде биринши мәртебе сахна жүзин көрди.

«Тумарис» операсында ўақыя, тарийхый дереклер бойынша буннан еки ярым жылдай бурын Окс (Әмиў) хэм Яксарт (Сыр) дәрйлардың аралығында жасаган кошпели кәўимниң (Массагетлер) патшасы Тумаристин, Персий басқыншыларына қарсы қаҳарманлық саўашы ҳаққында... (Геродот “Тарийхнама” 1-т, 2-4 бет, Страбом “Гезграфий” XII §).

Сондай-ақ, либретто авторы: Қарақалпақстанда хызмет көрсеткен журналист, Ўзбекистан хэм Қарақалпақстан халық шайыры Кеңесбай Каримов. Музыкасы - Ўзбекистан хэм Қарақалпақстан көркем өнер ғайраткери, Бердақ атындағы мәмлекетлик сыйлықтың лауреаты Қурбанбай Заретдиновтиң 2021-жылы сахналастырылған «Халық ушын» 2 акти, 5 көринисли (эпилоглы) тарийхый операсын атап өтсек болады.

«Халық ушын» операсында ўақыя, тарийхый дереклер бойынша 1898-1900 жылларда Қарақалпақ елинде болып өткен тарийхый ўақыялар Бердақ шайыр өмири менен байланыслы болып өтеди.

Улыўмаластырып айтқанымызда дүньяда хәм Италияда, сондай-ақ Орта Азия мәмлекетлери соның ишинде Өзбекстан, Қарақалпақтанда опера жанры белгили көркем-өнер түри болып, композиторлардың опералары хәр түрли темаларға тийкарланып жазылған болып, хәр бир инсан өзи ушын руўхый азық алады хәм соның менен бирге жүз жыллар алдын жазылған көплеген опералар өзиниң бийбақалылығы менен хәзирги күнге шекем атқарылып келмекте.

Пайдаланылған әдебиятлар

1. 100 Опер. История создания. Сюжет. Музыка_сост. Друскин М.С_1968 г.
2. Данилевич, Л. В. Джакомо Пуччини [Текст] / Л. В. Данилевич. - М. : Музыка, 1969 - 454 с. : ил., нот. - (Классики мировой музыкальной культуры).
3. Келдыш, Т. Г. Джакомо Пуччини. 1858 - 1924 [Текст] : Краткий очерк жизни и творчества: Книжка для юношества / Т. Г. Келдыш. - Л. : Ленинград, 1962 - 88 с. : ил. О жизни и творчестве итальянского композитора Джакомо Пуччини.
4. Музыкальная литература зарубежных стран [Текст] : Учебное пособие для музыкальных училищ . Вып. 7 / сост. И. Гивенталь, Л. Щукина, Б. Ионин. - М. : Музыка, 2005 - 448с. : нот.
5. Краткий биографический словарь композиторов” И.Гусин, Ю.Вайнков Издательство «Музыка» Ленинград 1971 год.
6. “Музыкальный энциклопедический словарь” Г.В.Келдыш Выпуск 1990 год.
7. Советская энциклопедия, “Энциклопедический музыкальный словарь” Б.С.Штейнпресс, И.М.Ямпольский 1959 год.
8. “Краткий словарь любителя музыки” Б.С.Штейнпресс, И.М.Ямпольский 1959 год. 9)В.Н.Холопова “Форма музыкальных произведений” Санкт-Петербург 2001 год. Монография
9. Abdikarimova I., Kamalova G. KARAKALPAK FOLKLORE //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 2. – С. 1237-1239.
10. Madrimova T., Kamalova G. M. TEACHERS ARE DEAR... //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1.
11. То‘xtajon M., Kamalova G. M. XORAZM DOSTONCHILIKI //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 16. – №. 3. – С. 30-35.
12. Segizbaeva G., Kamalova G. J. CHARHEMOVTIŇ DÓRETIWSHILIGINDE SAHNA HÁM KINO MUZIKASI //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 289-294.
13. Dauletyarova G., Kamalova G. A LOOK AT THE WORK OF TEACHER POLATBAY QURBANAZAROV //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 283-288.

14. Kamalova G. M. et al. KÓRKEM ÓNER TARAWÍNDÁ ÁDEBIYATLARDÍN TUTQAN ORNÍ //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 16. – №. 2. – С. 296-299.
15. Ulzada O., Kamalova G. M. QARAQALPAQSTANDA OPERA JANRINIŇ RAWAJLANIWI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 37. – №. 2. – С. 36-40.
16. Pirnazarov B., Kamalova G. PEOPLE'S FAVORITE SINGER SAGINBAI MATMURATOV //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 263-2668.
17. Saparova G. S., Kamalova G. M. M. TARIKHOV'S ROLE IN THE KARAKALPAK MUSICAL CULTURE //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 276-282.
18. Muratbaeva R., Kamalova G. M. MULTI-FACETED MONOCHROME //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 269-275.
19. Ulzada O., Kamalova G. M. QORAQALPOQ SOZ ASBOBLARI KELIB CHIQISHI //Journal of new century innovations. – 2024. – Т. 44. – №. 2. – С. 166-168.
20. Jamgırbaevna N. A. QISSAXONLAR //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMİY JURNALI. – 2023. – Т. 3. – №. 5. – С. 113-116.
21. Чаршемов Ж. МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕК КИНОМУСИҚАСИ //Вестник музыки и искусства. – 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 16-22.
22. Charshemov J. Karakalpak bakhshis and schools of bakhshi art //Teoretical and Applied Science (ISSN: 2409-0085). – 2023. – Т. 118. – С. 178-180.
23. Jamil Charshemov. (2024). PROCESSES OF REALIZATION OF KARAKALPAK FOLKLORE IN SYMPHONIC MUSIC OF 30-80 YEARS OF XX- CENTURY. *Web of Teachers: Inderscience Research*, 2(1), 33–36.
24. PROCESSES OF REALIZATION OF KARAKALPAK FOLKLORE IN SYMPHONIC MUSIC OF 1990-2010 OF XX-XXI CENTURY. (2024). *Western European Journal of Modern Experiments and Scientific Methods*, 2(1), 37-41.
25. Charshemov J. Problems of Using Karakalpak Folklore in Composers //Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 3. – С. 270-273.
26. Charshemov J. A REVIEW OF MARKABAY JIEMURATOV'S WORK //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 818-821.
27. Чаршемов Ж. БАЛЕТДА ЖЖ НОВЕР РЕФОРМАТОРЛИГИ //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – Т. 33. – №. 2. – С. 20-25.
28. Charshemov J. XVI-XVII ASRLARDA BALETNING YEVROPADA KLASSIK RAQS TURI SIFATIDA RIVOJLANISHI //Вестник музыки и искусства. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 22-27.

29. Charshemov J., Muratbaeva R. JAՆA RUXTAՒI XALIՒ QOSIQLARI //Вестник музыки и искусства. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 16-21.
30. Charshemov J., Orazalieva G. BAROKKO DՀWIRINIՆ GARMONIYASI //Вестник музыки и искусства. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 49-53.
31. To'xtajon M., Charshemov J. O'ZBEK MUSIQASIDA LAZGINIՆ TUTGAN O'RNI VA UNING TURLARI //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – Т. 36. – №. 3. – С. 163-166.
32. IT A., JA S. JAՆA OՄIRGE QՀDEM BASQAN XALIՒ QOSIQLARI //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – Т. 36. – №. 3. – С. 158-162.
33. Axmetovna M. A., Charshemov J. A. POLIFONIYANIՆ RAWAJLANIW DՀWIRLERI HՀM POLIFONIYALIՒ FORMALAR //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – Т. 36. – №. 3. – С. 167-171.

Информация дереклери

<https://ru.wikipedia.org/wiki/>

<https://www.belcanto.ru/opera1.html>

<https://ru.wikipedia.org/wiki>

<https://art.sovfarfor.com/muzyka/uzbekskaya-natsionalnaya-opera-buran>

<http://intoclassics.net/publ/7-1-0-56>